

Historický žurnál

Od udelenia prvých mestských výsad pre Svätý Jur uplynulo 400 rokov

V roku 1615 udelil uhorský kráľ Matej II. mešťanom Svätého Jura privilegiá slobodného kráľovského mestečka. Bol to prvý významný krok k získaniu postavenia slobodného kráľovského mesta v roku 1647.

Osoby a príbehy v tomto žurnále nie sú vymyslené. Všetky udalosti sa skutočne stali, či už v našom kráľovskom meste, či vo svete a sú poctivo zaznamenané zmlcami histórie nášho mesta PhDr. Jurajom Turcsányim a Mgr. Máriou Novákovou PhD.

Čítajte tieto zvesti tak, akoby ste sa v roku Pána 1615 ocitli...

Svätojurské mestské noviny No I/december/1615

Z rozhodnutia sloutnej vrchnosti mestečka Svätý Jur, zrichtára, mešťanostu a mestskej rady, učiného dňa 31. novembra tohto roku vychádza toto prvé číslo mestských novín. Dôvodom tohto múdreho rozhodnutia je, že pre lepšiu pamäť budúcich generácií má sa zachovať svedectvo o udalostiach roku 1615. Tento rok, dľa mienky vrchnosti mestečka, vyznačuje sa byť dôležitejším ako iné z príčiny získania mestských privilegií a postavenia slobodného kráľovského mestečka, a naši vdační potomkovia si ho iste budú navždy radostne a s hradosťou pripomínať. Vyššie spomenutým rozhodnutím zostavením týchto novín som bol poverený ja, Peter Reichard, mestský učiteľ, a hoci bez skúseností a vhodných vzorov, s pomocou učeného a rozhladeného mestského notára pána Tobiáša Rosenbergera, predkladám váženému obecnstvu mestečka Svätý Jur svojim rozsahom skromné prvé číslo svätojurských mestských novín. Jeho skladba pozostáva z príhovoru váženého pána richtára Juraja Hilberta, miestnych udalostí, oznamov našej vrchnosti a zvestí z našej uhorskej krajiny, susedných i vzdialenejších zemí a kráľovstiev.

Ctibodné a vážené spoločenstvo mešťanov a obyvateľov mestečka Svätý Jur!

Ako je už všeobecne známe z milostivého rozhodnutia Jeho výsosti cisára a kráľa uhorského Mateja, tohto mena druhého, dostalo sa nám zadostiúčinenia a od posledného marcového dňa roku 1615 po narodení Krista sme sa, podobne ako naši páni bratia a susedia pezinskí, stali mešťanmi slobodného kráľovského mestečka. Kráľovskou listinou boli nám písomne a neodvolateľne potvrdené staré práva a udelené aj nové výsady, ktoré zabezpečit majú rozvoj nášho mestečka a prosperitu našu i našich potomkov. Toto zavrhšenie úsilia našich otcov a dedov samostatne rozhodovať o vlastných záležitostiach nebolo ľahké a ani lacné. Vinou nepriaznivých okolností museli sme prijať na seba záväzok vyrovnat' nemalý dlh. Splácať 40.500 uhorských zlatých budeme nielen my, ale ešte aj deti našich detí, veríme však, že s Božou pomocou aj vďaka udeleným výsadám rastúce obchodovanie s naším chýrnym a vyhľadávaným vínom umožní ľahšie znášať toto bremeno.

Pre uľahčenie tejto ťažkej situácie sa našim vyslancom podarilo vyjednať so zástupcami koruny, že za kaž-

doročnú dávku 400 okovov vína kráľovskému eráru sa vlastníctvom mestečka stali pod kráľovskou kúriou sa nachádzajúce dva domy, ktoré boli prestavané na novú dôstojnú radnicu, a najmä 13 veľkých a výnosných vinohradov. Speňažená úroda z týchto bývalých zemepanských vinohradov prinesie dostatok prostriedkov na financovanie správy mestečka a našich záväzkov. Pri dobrom hospodárení s nadobudnutým majetkom, ktorý pozostáva aj z lúk, polí a príľahlých lesov v Šúri, budeme mať peniaze aj na postavenie mestských hradieb a brán. Vybudovanie opevnenia nezvýši len bezpečnosť všetkých obyvateľov v týchto nepokojných časoch, je aj podmienkou, aby sme dosiahli v blízkej budúcnosti plnoprávne postavenie slobodného kráľovského mesta, ako nám to zo strany jeho výsosti, nášho milostivého kráľa a patróna, bolo aj prisľúbené. Toto by mali brať do úvahy aj tí nemnohí reptajúci členovia spoločenstva mešťanov, ktorí sa obávajú, že bremeno stavby hradieb ich skrz veľké dane privedie na mizinu.

Krátko z miestnych udalostí a oznamy vrchnosti mestečka Svätý Jur

Na utuženie bratských vzťahov podporilo naše mestečko doddávkou svojho najlepšieho vína múdreho a obozretného pána Izáka Abrahamidesa, evanjelického farára v Bojniciach a nášho superintendanta. Ten bol zvolený do tejto pozície i našimi hlasmi na synode zvolanej urodzeným pánom palatínom grófom Jurajom Turzom v roku 1610 do Žiliny, čím sme vďaka Božej milosti získali nezávislosť od katolíckych biskupov a od onej synody patrí náš evanjelický zbor do Nitrianskej superintendencie.

Na prianie nášho nemeckého evanjelického farára oznamujeme, že sobáš je uzavretý v našom cirkevnom zbore zapisuje pre lepšiu pamäť do osobitnej sobášnej knihy, na ten

účel zriadenej práve v tomto roku 1615. Jeho český pomocný kazateľ, ktorý v kaplnke vedľa kostola slúži omše v slovanskom jazyku, pripája verejné poďakovanie richtárovi a mestskej rade za darovanie vína na jeho svadobnú hostinu.

V prvom letnom mesiaci tohto roku bola pri bývalej radnici a terajšej mestskej škole sa nachádzajúca mestská veža opatrená hodinami, ktoré istý bratislavský majster zostrojil za 80 uhorských zlatých. Osadenie hodín a ich mechanizmu vykonal za ďalších 25 zlatých s tromi pomocníkmi v krátkom čase desiatich dní a nastá-

vil mechanizmus na odbíjanie každej celej hodiny. Výška mestskej veže a jej poloha na námestí pri potoku zabezpečuje dobrú viditeľnosť hodín a táto nová časomiera odstráni aj spory pri určovaní začiatku i konca pracovného dňa námezdného robotníctva v okolitých vinohradoch.

Na prospech celého spoločenstva mešťanov a obyvateľov zabezpečila vrchnosť nášho mestečka postavenie mestskej tehelne, ktorej nájomca bude zmluvou zviazaný poskytovať lacnejšie tehly potrebné nielen na stavbu hradieb, ale aj na stavby a opravy domov v našom mestečku. Z rozhodnutia vrchnosti sa z mestskej kasy zaplatilo aj vybudovanie novej mestskej ladovne, pričom náklady na vykopanie jamy, drevenú výstuž, sekanie a dovezenie ľadu a stra-

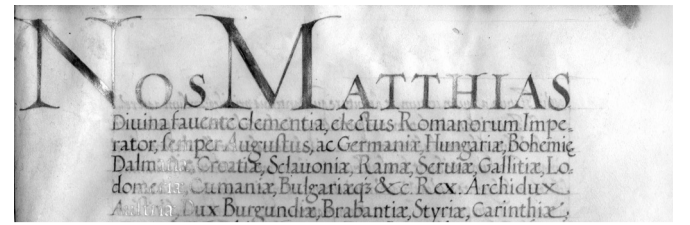
vu robotníkov nepresiahli sumu 3 uhorské zlaté. Malým nákladom boli vyčistené aj mestské studne, pre studňu na námestí bol kúpený nový hriadel' a reťaz. Z mestskej kasy sa uhradili i výdavky na stravu rybárom za vypustenie, vyčistenie a napustenie šúrskeho rybníka.

V dôsledku odčlenenia časti mestečka nad kostolom, bola kráľovským rozhodnutím v tomto roku 1615 z nej vytvorená a založená samostatná osada nazvaná Neštich. Zmenšením obyvateľov i chotára nášho mestečka utrpená škoda vyvážená je obmedzením výčapného práva oby-

vateľov tejto dediny. Tí totiž môžu vyčapovať svoje vína len so súhlasom vrchnosti nášho mestečka v čase im určenom a za takú cenu, ktorá je obvyklá vo Svätom Jure. Na dodržiavanie tohto ujednania obyvateľmi obce Neštich má dohliadať ich nový richtár Fabian Kauff a obecní prísazní Štefan Horváth, Adam Holinský a Mikuláš Holický. Na odtrhnutie tejto osady z tela nášho mestečka a jej úplné náležanie pod hradné panstvo poukazuje aj jej zvolený znak, ako je to zrejme i z priloženého zobrazenia obecnej pečate.

My Matej z Milosti Božej ...

Listinou z 31. marca 1615 udelil kráľ Svätému Juru a jeho mešťanom tieto práva a slobody:

- I. záruka kráľovskej ochrany pred nárokmi bývalej zemepánky
- II. záruka, že mestečko bude naveky patriť do kráľovského majetku
- III. potvrdenie, že dlžnú sumu (za vykúpenie a získanie slobôd) zaplatia Jurania a Pezinčania spolu
- IV. potvrdenie starších hraníc chotára mestečka a právo paše a rúbania dreva na určených miestach
- V. oddelenie ulice Neštich od mestečka a vytvorenie samostatnej obce
- VI. prechod vlastníctva zemepanskej kúrie do rúk kráľa a dvoch k nej pripojených domov do rúk mešťanov
- VII. potvrdenie vlastníctva polovice lúky Liszten pre mestečko
- VIII. potvrdenie vlastníctva dvoch polí smerom na Ivánku pre mešťanov
- IX. slobodné užívanie lesa Šúr mešťanmi
- X. právo slobodného výčapu pre mešťanov s podmienkou, že kráľ smie vo svojej kúrii tiež vyčapovať sto okovov, teda 5500 litrov vína
- XI. právo vyberať hôrne, teda poplatok za vinice, v celom chotári mestečka
- XII. potvrdenie vlastníctva desiatich vinohradov v prospech mestečka
- XIII. potvrdenie práva konať týždenné trhy a verejné jarmoky
- XIV. povolenie stavať valy, múry a hradby pre obranu mestečka
- XV. potvrdenie práva vyberať mýto zvané Strasmauth s podmienkou údržby príslušných ciest
- XVI. právo vyberať naturálny alebo peňažný poplatok z každého voza obilia dovezeného na trh
- XVII. udelenie súdnej právomoci nad civilnými aj trestnými spormi mestečku a určenie kráľovského personálu ako odvolacej inštancie
- XVIII. právo každoročnej voľby richtára, prísazných alebo senátorov, vinohradníckeho majstra a ďalších členov magistrátu
- XIX. zákaz dovozu cudzieho vína mešťanmi
- XX. zákaz predaja vína mešťanmi za inú cenu ako tú, ktorú určí mestečko
- XXI. udelenie práva dovážať soľ s podmienkou, že ju mestečko zakúpi v soľnom úrade v Bratislave a nie inde pod hrozbou zhabania inak získanej soli
- XXII. zákaz čapovať víno mešťanmi v čase, keď čapuje svoje víno mestečko
- XXIII. potvrdenie, že ani sám kráľ nesmie mešťanov ani ich majetky oslobodiť od mešťanských povinností
- XXIV. povolenie vydávať mestské štatúty a nariadenia upravujúce život v mestečku
- XXV. potvrdenie už skôr platného oslobodenia od všetkých mýtnych poplatkov v celom kráľovstve
- XXVI. uvalenie ročného poplatku 400 okovov, teda 22 000 litrov vína pre kráľovský stôl ako prejav vdaky mešťanov za poskytnutie všetkých dobrodení od kráľa a za oslobodenie od zemepanských povinností (okrem arcibiskupského desiatku) s odkladom platenia tohto poplatku až do vinobrania v roku 1617

Zvesti z nášho slávneho kráľovstva aj spoza jeho hraníc

Sedmohradské knieža Gabriel Betlen sa v slobodnom kráľovskom meste Trnava uzmiernil s jeho cisárskou Výsosťou Matejom II. Jeho Výsosť uznala protestanta Gabriela Betlena za právoplatného vládcu Sedmohradska a vrátené mu boli zhabané majetky. Dohoda je

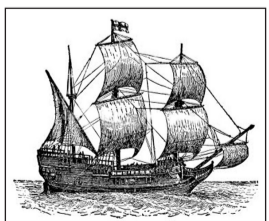
to však vratká, keďže Jeho cisárska Výsosť pochádza z dynastie katolíckych Habsburgovcov a tí sa netaja odporom voči protestantom. Zo sporu, ktorý teraz vďaka zmieri medzi kniežatom a jeho Výsosťou aspoň načas ustal, najviac ťaží Osmanská ríša, ktorá od bitky pri Moháči sužuje nás vytrvale na našich južných hraniciach, napáda naše mestá, dediny a hrady a berie do zajatia kresťanské obyvateľstvo, ktoré pred útlakom a rabovaním hufne uteká do bezpečia na Hornú zem. Osmani Betlena doposiaľ otvorene podporovali, čím sa do vecí nášho kráľovstva neustále vmiešavali.

Praha/Kráľovstvo české. V auguste sa po dlhej plúcnej chorobe odobral na večnosť učenec a profesor Karlovej univerzity v Prahe Vavrinec Benedikt, rodiskom z obce Nedožery. Tento náš rodák vynikol tak v umeniach prírodných ako aj slobodných, bol skúseným hudobníkom a učiteľom a v cisárskom meste Praha napísal prvú učebnicu jazyka českého. Vďaka tomu ho v roku 1611 na osobnú audienciu prijala Jeho výsosť cisár Matej II. O čom rokovali, nie je známe, ale Jeho výsosť podporila na českom sneme prijatie ustanovenia o zavedení českého jazyka.

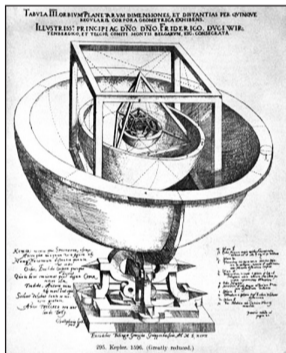

Paríž/Kráľovstvo francúzske. Obyvateľov krajiny zarmútilo dňa 27. marca úmrtie Margarety z Valois, manželky Jeho výsosťi Henricha IV. Navarského. Po necnostne vedenom živote v mladosti sa kráľovná v starobe dala na pokánie, zmierila sa s manželom, podporovala chudobných, chorých a umelcov. Pri jej hrobe denne trúčhli tisíce ľudí, najmä nižšieho stavu. Kráľovná Margot, ako ju s láskou volali jej poddaní, sa stala kráľovnou ľudských srdiec.

Londýn/Kráľovstvo anglické a škótske. Jeho veličenstvo Jakub I. má vo svojej krajine veľké ťažkosti s radikálnou náboženskou skupinou, ktorá si hovorí puritáni. Rázne proti

nej zasahuje, preto sú títo nútení vo veľkých počtoch sťahovať sa do ďalekých amerických krajín. Na nebezpečnú plavbu nemajú dost vhodných plavidiel, preto je podozrenie, že v rozpore s lodným poriadkom sa môžu zmocniť aj obchodných lodí. Anglický námornícky cech zostrojil obchodnú plachetnicu Mayflower, ktorá bola v týchto dňoch slávnostne spustená do prevádzky. Jeho veličenstvo Jakub I. všestranne podporuje umenie a je o ňom známe, že rado číta divadelné hry istého veršotepca menom Wiliam Shakespeare, pobývajúceho v meste Stratford nad Avonom.

Linz/Svätá rímska ríša nemecká. V Linci vyšiel tlačou znamenitý traktát popredného fyzika a matematika Jána Keplera Nové meranie vínných sudov, v ktorom pojednáva o objeme telies podobných vínnym sudom. Učenec, ktorý sa pred tromi rokmi presťahoval z mesta Praha do mesta Linec v Dolnom Rakúsku, sa už dlhšie zaoberá aj hľadaním dôkazov na podporu Koperníkovej teórie o obiehaní planét okolo slnka.

Benátky. V prístave tohto významného mestského štátu zaznamenali nevídaný rozruch spôsobený nákladom, ktorý priviezla obchodná loď z afrického mesta Káhira. Išlo o plody orientálnej rastliny kávovník, z ktorých sa pripravuje

nápoj vyhľadávaný najmä v arabskom svete. Zrná sa pomelú, zalejú horúcou vodou a výluh sa vypije ako zdraviu prospešný a povzbudzujúci elixír. Kávovník vraj už získali Holanďania a pokúšajú sa dopestovať z neho plody, aby sa o zisky nemuseli deliť s orientálcami.

Nyköping/Kráľovstvo švédské. V mesiaci júli konala sa svadba princeznej Kataríny, dcéry kráľa Karola IX. z rodu Vasa, a Jána Kazimíra, vojvodu falcko-zweibruckenského, z rodu Wittelsbachovcov. Svadba bola veľkolepá, s účasťou mnohých protestantských panovníkov, kniežat a vojvodov. Sám ženich sa len pred dvomi rokmi pripojil k Protestantkej únii, ktorá stojí proti Katolíckej lige, pápežskému to spolku, kde má hlavné slovo vojvoda bavorský Maximilián. V oboch týchto spolkoch sú mnohí nezmierniteľní a rastie počet tých, ktorí prorokujú blízky začiatok veľkej náboženskej vojny.

MESTEČKO, ČI MESTO? DLHÁ CESTA ZA SLOBODOU. PREČO JE 400. VÝROČIE, KTORÉ SI PRIPOMÍNAME, DÔLEŽITÉ?

Podlhotrjavú boju svätajurských mešťanov za slobodu vydal 31. marca 1615 kráľ Matej II. listinu, ktorou mestečko Svätý Jur povýšil na slobodné kráľovské mestečko. Jeho obyvatelia tým získali záruku panovníkovej ochrany, množstvo ekonomických výhod a tiež možnosť opevniť sa hradbami. Uhorské právo však dovtedy nepoznalo „slobodné kráľovské mestečko“ a medzi privilegované lokality Uhorska sa Svätý Jur nezaradil hneď. Už 15. septembra 1617 cestu k slobode zhatilo zrušenie privilégia z dôvodu náboženských rozporov medzi mešťanmi a panovníkom. Tento stav trval až do júna 1618, kedy bola platnosť privilégia obnovená. Dokonca až v roku 1622 boli zástupcovia Svätého Jura osobitne pozvaní na zasadanie Uhorského snemu, no až v nasledujúcom roku im bolo jednorázovo priznané aj hlasovacie právo. Problematické postavenie Svätého Jura v uhorských zákonoch vyriešil až kráľ Fer-

dinand III., ktorý ho 14. júna 1647 povýšil na slobodné kráľovské mesto, potvrdil všetky výsady udelené už v roku 1615, zmenil právo stavať hradby na povinnosť a udelil mestu aj upravený mestský erb.

MEŠŤANOM TERAJŠÍM AJ BUDÚCIM

Matejova listina určila práva, ktoré prislúchali mestu a jeho mešťanom. Postavenie mešťana ale nezískaval automaticky každý obyvateľ mesta či mestečka. Mešťanom mohol byť iba dospelý muž, kresťan, narodený z právoplatného manželstva, vlastníci nehnuteľností v intraviláne mesta a vykonávajúci poctivé remeslo. Mešťiansky stav teda neprislúchal ženám, deťom, nemajetným, mestskej chudobe, sluhom, Židom, duchovenstvu ale ani ďalším osobám, ktoré sa v mestečku zdržiavali len prechodne – napr. vojakom alebo študentom.

Ak sa muž chcel stať mešťanom vo Svätom Jure, musel svoju žiadosť najneskôr 14 dní pred sviatkom sv. Juraja odovzdať mešťanostovi a musel mu tiež ohlásiť, akú živnosť chcel vykonávať. Termín podania žiadosti nebol určený náhodne – práve na sviatok patróna mestečka sa totiž konali voľby do mestských orgánov a lehota mala zabezpečiť, aby sa žiadosť stihla prerokovať, a aby prípadné námietky voči nej a nedorozumenia neohrozili dôstojný priebeh volieb.

K postaveniu mešťana sa viazalo množstvo povinností. Mešťan musel dodržiavať všetky nariadenia mesta. Mešťan nesmel odmietnuť výkon funkcie v mestskej samospráve, do ktorej bol zvolený. Musel sa na vyzvanie do-

staviť pred mestský súd. Jeho povinnosťou bolo vykonávať nočnú stráž v určených dňoch a na vymedzenom úseku. Aby bol žiadateľ prijatý za mešťana, musel si nájsť ručiteľov spomedzi miestnych mešťanov. Po prijatí sa nesmel zo Svätého Jura tri roky odšahovať a v prípade porušenia tohto príkazu boli potrestaní práve jeho ručiteľia.

Mešťiansky stav sa nededil, neprechádzal automaticky z otca na synov. Aj členovia rodín, ktoré pôsobili v mestečku dlhé generácie, museli svoju žiadosť opätovne podávať rovnako ako cudzinci.

AK V BUDÚCNOSTI MEŠŤANIA MESTEČKO NAŠE VALOM A MÚROM OBOHNAŤ, OPÁSAŤ A OPEVNIŤ BY CHCELI ...

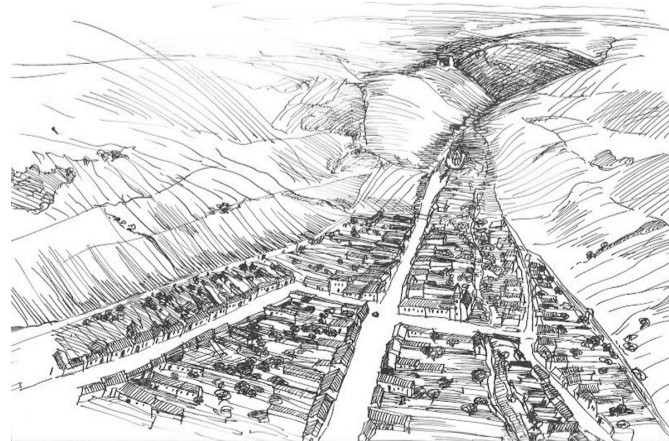
V nepokojných časoch plných vojen a povstaní sa naplno prejavila potreba chrániť sa proti vonkajším nepriateľom. Na stavbu opevnenia sa mešťania nemohli podujat sami, ale potrebovali súhlas svojho zemepána. Prvým opevnením vo Svätom Jure bola pravdepodobne hradba okolo farského kostola sv. Juraja. Matejovo privilégium mešťanom umožnilo opevniť sa valom, múrom alebo hradbou s tou podmienkou, že do opevneného areálu bude zahrnutá aj kráľovská kúria (dnešný Pálfiiovský kaštieľ) so záhradou a vinicami, do ktorej sa v roku 1609 presťahovalo panstvo z hradu Biely kameň. Tejto možnosti sa Jurania hneď chytili, a tak už v roku 1616 stála Dolná alebo Prostredná brána (pri evanjelickom cinto-

rine) a v roku 1617 aj Pezinská brána (pri katolíckom cintoríne).

Stavba hradieb postupovala pomaly, pretože zaťažovala mestský rozpočet. Hradby boli dokončené až o vyše päťdesiat rokov neskôr. Systém fortifikácie tvorili štyri brány: Dolná, Prostredná, Horná brána (pri kaštieli) a Bratislavská brána (na spodku Bratislavskej ulice), ďalej dve bočné bránky vedúce do vinohradov (na oboch koncoch dnešnej ulice Dr. Kautza), päť kruhových báš a deväť bastiónov, ktoré slúžili na ostreľovanie nepriateľov. Hradobný múr dosahoval dĺžku viac ako dva kilometre.

Mestské hradby výrazne ovplyvnili ďalší stavebný vývoj mesta. Výstavba sa sústreďovala len do ich vnútra a historické centrum tak získalo typický lichobežníkovitý tvar. Okrem dvoch historických ulíc na predmestiach nevznikali mimo opevnenia žiadne ďalšie ulice. Ako prvá pribudla až v posledných rokoch 19. storočia dnešná Kollárova ulica. Kvôli rozvoju vojenskej techniky hradby postupne strácali svoje uplatnenie a tak boli najskôr zbúrané mestské brány (už pred rokom 1856) a v 20. storočí aj celé úseky mestských múrov.

Starostlivosť o hradby predpisovali mestské štatúty – v ich blízkosti sa nesmeli sadiť stromy, viesť voda a prehadzovať cez ne smeti. Pokus o prelezanie hradieb alebo priekop rebríkom sa trestal telesným trestom (v prípade cudzincov) alebo pokutou (v prípade mešťanov).

V BUDÚCNOSTI MESTEČKO SVÄTÝ JUR NEDÁME DO CUDZÍCH RÚK ...

Hneď v prvom bode privilegiálnej listiny z roku 1615 sa kráľ zaviazal, že ochráni mestečko pred nárokmi bývalých zemepánov. V druhom uviedol, že on ani jeho nasledovníci na poste kráľa ho neodovzdajú do cudzích, teda zemepanských rúk. Prečo sa práve tieto dve záruky dostali na popredné miesta? Prvým známym zemepánom Svätého Jura sa niekedy na prelome 12. a 13. storočia stal Čepan, syn Miceho. V roku 1209 udelil kráľ tento majetok do vlastníctva rodu grófov zo Svätého Jura a Pezinka. Tí si ho udržali až do roku 1543 a za ten čas sa vytvoril systém zvykového práva, ktoré zabezpečovalo ekonomickú prosperitu zemepánov, ale zároveň aj lepšie životné podmienky pre poddaných. Situácia sa závažne zmenila, keď v už spomenutom roku 1543 zomrel posledný z grófov. Podľa vtedajších zvyklostí sa jeho majetky vrátili kráľovi. Vojny s Osmanmi, ktoré práve prebiehali, si vyžadovali obrovské finančné prostriedky, ktoré panovník uhradil prostredníctvom pôžičiek od bohatých šľachticov. On im za to na oplátku dával do zálohu svoje majetky, a tak aj Svätý Jur s príslušným panstvom postupne prechádzal z rúk do rúk viacerých feudálov. Ziskuchtiví zemepáni porušovali staré zvyklosti, zavádzali nové poplatky, zvyšovali počet robotných dní, zavádzali nové miery na víno a nevyhli sa ani fyzickému násiliu na poddaných. Pohár trpezlivosti pretiekol v roku 1598. Obyvatelia Svätého Jura a Pezinka sa rozhodli získať dlho očakávanú slobodu. Až 2. februára 1602 však dokázali zložiť potrebnú sumu, aby sa vykúpili z dlhov a vtedajšieho nenávideného zemepána Ilešháziho sa zbavili. Trvalo však ešte ďalších šesť rokov, plných sporov a hádok, kým sa otázka postavenia Svätého Jura definitívne uzavrela a až vďaka listine Mateja II. sa Svätý Jur nikdy viac nedostal do rúk súkromných zemepánov.

POVOĽUJE SA MEŠŤANOM NAŠIM V HRANICIACH SVOJICH MESTSKÉ ŠTATÚTY TVORIŤ A ZAKLADAŤ ...

Jednou zo základných slobôd kráľovského mestečka bolo právo vydávať tzv. mestské štatúty pre „pokoj, pohodlie a potrebu mešťianskeho stavu“. Tieto nariadenia mohli regulovať všetky oblasti života mešťanov a jediným obmedzením pre ich tvorbu bolo, že nesmeli odporovať krajiniským zákonom Uhorska.

Štatúty sa vydávali v priebehu desaťročí postupne po jednotlivých ustanoveniach, no mešťania Svätého Jura ich v roku 1770 zhrnuli do jedného celku. Obsahoval 76 nariadení. Jurské štatúty napríklad určovali pokutu pre každého člena volenej obce, ktorý by nebol v meste prítomný v deň volieb. Tých členov magistrátu, ktorí sa bez ospravedlnenia nedostavili na zasadanie mestskej rady, čakala pokuta. Členovia mestskej rady, tiež pod hrozbou pokuty, nesmeli vyzradiť, o čom rokovali. Pokutou bol potrestaný aj ten, kto rušil nočný klud, no pri treťom priestupku bol už podrobený telesnému trestu. Prísnej regulácii sa nevyhlo ani vinohradníctvo. Tak, ako určil Matej II., nikto nesmel predávať svoje víno za inú cenu, ako predpísalo mesto; nik nesmel dovážať cudzie víno. Obchodovať s vínom, pivom a pálenkou smeli len mešťania. Víno ani pivo sa nesmeli kaziť prilievaním inej tekutiny. Dátum oberačky určovala len mestská rada a nik s ňou nesmel začať skôr. Trestom pre obchodníka, ktorý by začal na týždennom trhu predávať pred deviatou hodinou rannou, bolo prepádnutie všetkého jeho tovaru v prospech mesta. Niektoré nariadenia aj dnes prekvapujú svojou radikálnosťou – každý občan smel zastrelieť koňa, ktorý mu vnikol do záhrady či vinice; hájníci smeli zastrelieť každého psa potulujúceho sa v lese.

BUDÚ MAŤ PLNÚ MOC A JURISDIKCIU SPORY TRESTNÉ A TIEŽ CIVILNÉ SKÚMAŤ, SÚDIŤ A TRESTAŤ ...

Od obdobia stredoveku až do 19. storočia bola v uhorských pomeroch úzko prepojená samosprávna a súdna moc. Preto aj kráľovské privilégium z roku 1615 prieklo mešťanom právo súdiť trestné spory (napr. vraždy, podpaľáčstvo a i.) ako aj civilné, ktoré sa týkali nehnuteľností, dedenia a pod. Súdna právomoc sa vzťahovala na celý chotár a všetkých, ktorí v ňom žili. Vyňatí boli len duchovní a šľachtici. Súdnictvo patrilo do kompetencie mestskej rady, ktorá vystupovala aj ako mestský súd s richtárom ako predsedajúcim. Zasadania prebiehali v mestskej radnici, dnešnej Hornej kasárni. Mestská rada smela podľa privilégia spory „skúmať, súdiť, rozsudzovať aj trestať“ a celý proces, teda od vznesenia obvinenia až po vyhlásenie rozsudku, prebiehal len na úrovni mesta. Nespokojná stránka sa po skončení procesu mohla od-

volať jedine ku krajinskému hodnostárovi – kráľovskému personálovi.

Aké záležitosti prinášali na súd mešťania? Väčšinou išlo najmä o spory majetkové, či už vzniknuté z obchodnej činnosti, z dedičských nezhôd, susedských alebo iných roztržiek. Stránky sa veľmi často súdili aj pre urážku na cti – ako dôvod stačilo aj to, ak jeden mešťan nazval iného napríklad zlodejom a nemal na to dôkaz. Závažnejšie trestné činy boli zriekavejšie, no vyskytovali sa aj prípady bitiek, vrážd alebo podpaľáčstva. Mestský súd mohol žalovanú stránku oslobodiť, alebo jej vymerať trest. Paleta trestov bola pestrá – od napomenutia alebo pokuty, cez zhabanie spornej veci, príviazanie k pranieru (ten stál pred starou radnicou na Prostrednej ulici) až po fyzický trest (napríklad bitie palicou) alebo popravu.

NECH MAJÚ PLNÉ PRÁVO KAŽDOROČNE RICHTÁRA, PRÍSAŽNÝCH, VINOHRADNÍCKEHO MAJSTRA A ĎALŠÍCH ČLENOV MAGISTRÁTU SI VOLIŤ ...

Voosemnástom bode privilégia kráľ udelil Juranom právo voliť si každoročne svojich zástupcov do mestskej samosprávy spomedzi mešťanov. Museli pri tom dodržiavať všetky zákony Uhorska a zabezpečiť, aby sa vo voľbách nehľadelo na to, či je niekto Nemec, Maďar alebo Slovák. Voľby sa konali síce každoročne, no menoslov členov magistrátu sa menil iba minimálne. Obmieňali sa len funkcie, ktoré dotyční v danom roku zastávali.

Volieb mestskej funkcionárov sa pôvodne zúčastňovali všetci mešťania. Keďže ich počet časom narástol, z mešťanov sa od roku 1748 vyberala tzv. vonkajšia rada, ktorá mala 48 členov a na jej čele stál tribún. Táto rada vo voľbách prevzala na seba hlasovacie právo za všetkých mešťanov. Členovia vonkajšej rady každý rok 24. apríla vo voľbách, ktoré sa dobovo nazývali reštaurácia magistrátu, vybrali spomedzi mešťanov dvanásťčlennú mestskú alebo užšiu radu. Tú tvorili richtár, mešťanosta a desať prisázných, čiže senátorov.

Richtár stál na čele mestskej samosprávy aj mestskej rady, predsedal mestskému súdu a zastupoval mesto navonok (napr. voči stolici). Mešťanosta mal na starosti každodenný chod mestečka a celú hospodársku agendu. Prisázní (senátori) mali hlasovacie právo na zasadaniach,

mohli byť poverovaní osobitnými úlohami. Okrem mestskej rady sa každoročne volil mestský kapitán (zodpovedal za bezpečnosť, obranu mesta alebo protipožiarne opatrenia). Jeho pomocníkmi boli štvrtníci, ktorí vykonávali dozor v pridelených uliciach. Volili sa aj hlásiči požiaru a lesní hájníci. V porovnaní s dneškom je odlišnosťou, že títo predstavitelia mestskej správy počas výkonu svojej funkcie naďalej vykonávali aj svoje občianske povolania.

Osobitné postavenie mal mestský notár. Ten sa z praktických dôvodov nevolil každý rok, ale svoju funkciu zastával dlhodobo, pretože musel mať vyššie vzdelanie (najmä právne), dobré jazykové znalosti (úradnou rečou bola latinčina, mešťania zväčša hovorili nemecky) a tiež stály prehľad o mestskej agende. Zodpovedal za vedenie mestskej písomnosti, správu archívu, ale poskytoval aj súkromné služby mešťanom, napríklad pri písaní testamentov.

Chod mesta zabezpečovali aj ďalšie osoby, ktoré sa nevolili, ale boli mestskými zamestnancami – napr. trhový richtár, hlásnici, mestský vincúr, drábi a rôzni mestskí sluhovia.

DEDINA ZVANÁ NEŠTICH OD MESTEČKA BUDE ODDELENÁ A SVOJIMI HRANICAMI URČENÁ ...

Prvá písomná zmienka o osídlení ulice Neštich pochádza z roku 1412. V opise mestečka z toho roku sa spomína 26 domov a zemepanská kúria, ktoré stáli v ulici vyše kostola. Podľa iného súpisu domov z roku 1559 stálo v ulici „Newstiwth“ 17 domov. Dva z nich tvorili bývalú mestskú faru a štyri domy pôvodne patrili kaplánom farského kostola. Niektorí obyvatelia mali za povinnosť čistiť hrad a hradné záhrady. Aj keď ulica bola súčasťou mestečka, mala už vtedy svojho vlastného richtára.

Matejovo privilégium výrazne zasiahlo do života „Neštišárov“, pretože ulicu oddelilo od mestečka a tým ju pripravilo aj o podiel na získaných privilégiách. Vytvorilo z nej samostatnú dedinu, ktorá sa dostala do vlastníctva Pálfiocov a v ich držbe zostala až do zrušenia feudálnych panstiev v roku 1848. Niektoré súčasti každodenného života mali Neštich a Svätý Jur naďalej spoločné – farský kostol a školu. Z hľadiska cirkevného života patrili obe lokality do jednej farnosti. Obyvatelia Nešticha si namiesto sv. Juraja vybrali vlastného patróna – sv. Bartolomeja apoštola. Samostatnosť si obec udržala až do 31. januára 1944. Nasledujúcim dňom bola podľa vládneho nariadenia opäť pripojená k Svätému Juru ako ulica Podhradie.

Zo zbierky povestí o Svätom Jure, podľa záznamov PhDr. Juraja Paveleka vybrala a spracovala Mgr. Beáta Vlasáková

Turecká studňa v Šíre

Tam, kde sa dnes rozprestierajú široké plochy svätajurského močaristého Šúra, bola kedysi suchá pôda. Iba zavše voda neznámeho pôvodu napájala tento tajomný kúsok zeme.

Turecké čaty vracali sa vtedy práve po porážke od Viedne, najviac po pravom brehu Dunaja. Tí, čo sa odštíepili na ľavý bok, boli pochytení a poslaní na nútené práce. Taký oddiel blúdil i po okolí Svätého Jura. Pandúri ich pochytili a uväznili v temniciach hradu Biely Kameň.

Vo Svätom Jure mali málo dobrej pitnej vody. I povedať si Svätajurania: „Turci z Bieleho Kameňa nám studňu vykopú a bude!“

A Turci chceš – nechceš kopali a kopali, ale vody nikde nič. Už vykopali celú šachtu, dna jej nebolo dovidieť. A tak, keď ani takáto hĺbočinná studňa vody nesľubovala, povedali si Jurania: „Dobrá bude na väzenie pre tých tureckých loptošov.“ A ako povedali, tak aj urobili. Turci mali nové bydlie, pri ktorom navrchu strážil pandúr. Lenže nie práve najsvedomitejšie. To vybadali aj v studni uväznení Turci a preto len čakali na príležitosť dostať sa z tej hĺbočiny.

Jedného večera bolo zo studne počuť, ako sa modlia k Alahovi. Ako tichým hlasom odriekavali svoje modlitby, najstarší z nich dal pokyn na útek. Vodca pomaly sa zapierajúc do dier a vytrčujúcich skál vykriakal sa až hore a chcel pozrieť, či ich pandúr stráži. Vystrčil hlavu, vtom mu pod nohami povolila skala a on sa zrútil na samé dno. Za ním z miesta, kde sa vyalila skala, začala tiecť mocným prúdom voda. Všetkých tam potopila. Keď pandúr videl, čo sa stalo, bežal to oznámiť do mesta.

Kým však obyvatelia Svätého Jura došli, celé okolie už bolo pod vodou. A voda sa prúdom valila a valila, až zavalila i celú studňu a potom celú okolitú zem. Po studni nezostala ani pamiatka, zostali len rozsiahle močariská, ktoré sú tam dodnes.

Svätajurská biela pani

Niet snád hradu, kaštiela alebo starého zámku, ktorý by nemal svoju bielu pani. Podľa rozličných povier sa biele panie zjavovali vždy na varovanie obyvateľov a prinášali šťastie, kým čierne panie prinášali len pohromy a nešťastie.

Začiatkom 17. storočia studené kamenné hrady prestali byť v móde a panstvo sa začalo sťahovať do miest za pohodlnejším bývaním. Aj hrad Biely Kameň páni opustili a presídlili sa do kaštiela v meste. Hrad zostal opustený, postupne začal chátrať. Usadili sa v ňom lúpežní rytieri, poskytoval im dostatočný úkryt pred nečasom i nepriateľmi.

Veliteľ lúpežníkov sa zamiloval do krásnej dievčiny. „Pod so mnou, budeš sa mať dobre, všetky poklady sveta ti prinesiem, budeš mať služobníctvo, krásne šaty... Každé želanie ti vyplním.“ No nadarmo je sľuboval hory – doľu. Hoci bola veľmi chudobná, rytiera, ktorý žije takýto nečestný život, bez váhania odmietla.

Keď ju lúpežník nezískal podobrotky, uniesol ju a uväznil na hrade do najvyššej veže. Zahrnul ju bohatstvom, no ona opovrhla všetkými cennosťami: „Radšej zvolím smrť!“ V zúfalstve skočila z veže do priepasti pod oknom. Nešťastný lúpežník hodil za ňou všetko zlato a drahokamy a hrad opustil.

Od toho času sa vždy o poľnoci zjavuje pri zrúcaninách hradu krásna pani odetá do bielych šiat a pri nohách sa jej trblieta množstvo pokladov.

Academia Istropolitana Nova a Mesto Svätý Jur

dávajú na známosť, že pri príležitosti osláv výročia po prvýkrát v histórii, roku Pána 2015, vychádza knižne a v preklade do jazyka slovenského

slávna poéma z pera mladého veršotepca

Georga Peuckera

ÓDA NA SVÄTÝ JUR

Oslavnú báseň o našom meste napísal Peucker, krásou nášho mesta očarený, v roku 1679 a z nemčiny ju preložila a prebásnila

Viola Almássy Kováčová

